

دکتر امیر سرمدی

شناخت و مراعات حقوق دیگران

نسبت به هم، برادران و خواهران دینی نسبت به یکدیگر، مسلمان با مسلمان و ... نمونه‌های دیگری از ارتباط‌های اجتماعی، هرکدام نسبت به هم محدوده و مجموعه‌ای از تکالیف را دارند که در آیین اسلام، به انجام آنها توصیه شده است. این وظایف و تکالیف و حقوق، اگر:

- ۱- «شناخته» شود،
 - ۲- به آنها «عمل» شود،
 - ۳- عمل هم دو سویه و «متقابل» باشد،
- بسیاری از مشکلات، یا پیش نخواهد آمد، یا برطرف خواهدگشت.

شبهه این در قوانین راهنمایی و رانندگی وجود دارد و رانندگان اگر آن آیین‌نامه‌ها را بدانند و به آنها عمل کنند و عمل هم به صورت متقابل و از سوی همه رانندگان باشد،

شناخت وظیفه، پایه انجام وظیفه است. انسان‌ها در جامعه نسبت به یکدیگر «وظایف متقابل» دارند و به تعبیری دیگر، بر عهده خویش نسبت به افراد دیگر «حقوق متقابل» دارند. شناخت این حقوق و انجام آنها و مراعات دو جانبه، ضامن تصحیح روابط و سالم‌سازی معاشرت‌ها و زدودن کدورت‌ها و کاهش اختلاف‌ها و گله‌مندی‌هاست.

در جامعه انسانی، جز با «مراعات» دیگران و حقوقشان، وضع رفتاری سامان نمی‌پذیرد. مثلاً پدر و مادر نسبت به فرزندان و به عکس، وظایفی دارند. زن در برابر شوهر و شوهر در برابر زن، تعهداتی دارد. فرمانده و سرباز نسبت به هم حقوق و وظایفی دارند. دوشریک با یکدیگر، کارفرما و کارگر، رئیس و مرئوس، معلم و شاگرد، همسایه با همسایه، مشاور و مشورت‌خواه، خویشاوندان و ارحام

بیست سال است که دارم می‌میرم... الان می‌روم که زندگی کنم.

جام‌بورن

«ایسر حق منها ان تحب له ما تحب لنفسك و تکره

له ما تکره لنفسك»؛^(۱)

آنچه برای خود دوست می داری، برای او هم دوست بداری و آنچه برای خویش ناخوشایند می دانی، برای او هم ناخوشایند بدانی! ... البته گفتن این سخن آسان است، اما عمل به آن بسی دشوار!

۲- اینکه مسلمان، مسلمان دیگر را با دست و زبان نرنجانند. خدا را بر آن بنده بخشایش است.

که خلق از وجودش در آسایش است. و این از مهمترین اصول اخلاقی و معاشرتی اسلام و نشانه ی مسلمانی است. تا آنجا که رسول خدا (ص) فرموده است: «المسلم من سلم المسلمون من لسانه و یده»؛^(۲) . مسلمان کسی است که مسلمانان از زبان و دست او در سلامت و آسایش باشند.

۳- اینکه مسلمان در برابر مسلمان، متواضع باشد و از تکبر بپرهیزد.

۴- حرف دیگران را در باره مؤمن و مسلمان نشنود و نپذیرد و به سخن چینها گوش ندهد و در بی خطاها و عیوب نباشد و اگر هم نقطه ضعفی از کسی شنید یا فهمید، آن را فاش نسازد و آبرویش را نبرد. کسی که در بی عیوب مسلمین باشد از نظر مسلمانی و دینی گرفتار سقوط است و از ولایت خدا بیرون رفته، در ولایت شیطان قرار می گیرد. پیامبر اسلام (ص) فرمود:

«یا معشر من اسلم بلسانه و لم یسلم بقلبه، لا تتبعوا عثرات المسلمین فانه من تتبع عثرات المسلمین تتبع الله عثرته و من تتبع الله عثرته یفضحه»؛^(۳)

ای گروه کسانی که به زبان مسلمان شده اید ولی دلها مسلمان نشده است! در بی عیبها و لغزشهای مسلمانان نباشید، چرا که هر کس در بی شمارش و یافتن عیبهای مسلمانان باشد، خدا هم بی جوی عیب او خواهد شد و هر که را که خدا در بی عیوبش افتد، رسوایش می سازد.

۵- پرهیز از قهر کردن و قطع رابطه، و اگر هم مفارقت و قطع ارتباط پیش آمد، آن را بیش از سه روز طول ندهد. و فضیلت از آن کسی است که زودتر آشتی کند و در صلح کردن پیشگام و پیش قدم گردد. هر اندازه که این جدایی

نه یک جانبه و ناقص، طبیعی است که بسیاری از تصادفات و حوادث و ضایعات رانندگی پیش نخواهد آمد.

حقوق مسلمانی

جامع ترین متن حدیثی که به بیان این حقوق و وظایف متقابل پرداخته است، «رسالة الحقوق» از امام زین العابدین (ع) است که در کتابهای روایی (از جمله در تحف العقول و مکارم الاخلاق و...) آمده است. حق برادر دینی، حق همسایه، حق خویشاوند، حق فرزند و اولاد و پدر و مادر، حق زن و شوهر، حق شاگرد و استاد، حق مولا و بنده، حق همنشین و دوست و شریک، حق والی و رعیت، حق مشیر و مستشیر از جمله حقوقی است که در آن حدیث ارزشمند بیان شده است.

در جامعه اسلامی، مسلمان متعهد خود را نسبت به برادران دینی مسؤول احساس می کند و تکالیفی بر عهده او است. طبعاً هر مسلمانی باید این حق را بر گردن خویش احساس کند و آن گونه که یاد شد، مراعات و به کار بستن اینها ظرفیتی باید باشد، تا اثر خویش را بگذارد. این حقوق بسیار است، به برخی از آنها که در احادیث اسلامی آمده است، اشاره می شود:

۱- اینکه مسلمان آنچه را برای خود دوست دارد، برای برادر دینی خودش هم بپسندد و آنچه را که برای خود نمی پسندد، برای دیگران هم نپسندد و روا نشمارد. این اولین و مهمترین حقی است که هر مسلمان بر گردن ما دارد و روایات بسیاری در این زمینه نقل شده است، حقی بسیار مهم، اما بسیار آسان و اندک!

امام صادق (ع) به معلی بن خنیس در حدیثی که به برشماری این حقوق پرداخته است، می فرماید:

دنبال اشکال نباش، چاره را پیدا کن.

هنری فورود

بیشتر شود، شیطان خوشحال‌تر می‌گردد. در این زمینه هم احادیث بسیاری نقل شده است.

۶- بی‌اجازه و سرزده وارد بر خانه برادر مؤمن نشود و اگر می‌خواهد داخل خانه یا اتاق یا محل کار او بشود، قبلاً اجازه بگیرد (در این زمینه، در فصل «حریم خانه و زندگی» مفصلاً بحث شده است).

۷- برخورد با افراد، با چهره‌ای گشاده و خندان و کدورت‌زدا، و زدودن غم و اندوه از دل برادر ایمانی و ادخال سرور و شادمانی بر یک مسلمان، که این کار، نزد خداوند، پاداشی عظیم دارد.

۸- وفای به عهد و عمل کردن به وعده و پرهیز از خلف وعده، یکی دیگر از حقوقی است که در روایات آمده و مسلمان در برابر مسلمان باید خود را به آن موظف بداند.

به تعبیر امام سجاده (ع): آن کس که وعده می‌دهد و عمل نمی‌کند، منافق است. و رسول خدا (ص) فرمود:

«من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فكيف اذا وعد؟»^(۴)

هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، هر گاه که وعده می‌دهد، به آن وفا کند.

۹- انصاف در برخورد با مسلمانان، یعنی آن گونه که دوست دارد بدو برخوردش رفتار کنند و با او برخورد داشته باشند، خودش هم با دیگران همان گونه معاشرت کند. این

فضیلت اخلاقی در احادیث، مایه عزت نزد خدا و نجات از آتش دوزخ در قیامت به شمار آمده است و در سخنی از امام صادق (ع)، به عنوان یکی از سخت‌ترین تکالیفی که

خدایا بر بندگانش مقرر کرده، به حساب آمده و در کنار انصاف، مواسات و ذکر خداوند در همه حال بیان شده است.^(۵)

۱۰- احترام به بزرگترها و محبت و رفق نسبت به کوچکترها.

۱۱- اصلاح میان افراد و آشتی دادن آنان، که این وصیت پیامبر اسلام در همه دورانها و توصیه حضرت علی (ع) هر بستر شهادت و سفارش ائمه دیگر است و رسول خدا این را

به عنوان «افضل الصدقه» دانسته است و حتی دوزخ مصلحتی برای زدودن اختلاف و ایجاد آشتی بین دو مسلمان مجاز شمرده شده است.^(۶)

۱۲- پوشاندن عیوب مسلمانان جهت حفظ آبروی آنان. به تعبیر رسول خدا (ص): هر کس عیب‌پوش مسلمان باشد، خداوند هم عیب‌وار در دنیا و آخرت می‌پوشاند.

۱۳- پرهیز از حضور در جاهایی که سوءظن مسلمانان

را برمی‌انگیزد. «پرهیز از مواضع تهمت» یک تکلیف است و چون ناپرهیزی از حضور در جاهایی که بدگمانی دیگران را سبب می‌شود، موجب به‌گناه افتادن آنان می‌شود، پس در مقابل مؤمنان وظیفه داریم که از این‌گونه حضورهای شائبه‌دار و سوءظن‌آور و مساله‌ساز پرهیزیم تا موجب به‌گناه افتادن دیگران نشویم.

۱۴- رفع نیاز مؤمنان و تلاش در راه «قضاء حاجت» او و برطرف کردن مشکلاتش، یکی دیگر از «حقوق مسلمان» است و در روایات، ثوابی بیش از نماز و روزه و حج و طواف برای آن بر شمرده شده است. بهره‌گیری از مال و قدرت و آبرو و وجه خویش، برای یاری یک مسلمان و برطرف کردن رنج و مشکل و گرفتاری او از عظیم‌ترین تکالیف ما در برابر برادران دینی است.

تا توانی به جهان خدمت محتاجان کن - به دمی یا درمی یا قلمی یا قدمی.

۱۵- حفظ عرض و آبروی یک مسلمان در غیاب او و اگر کسی به یک مسلمان تهمت زد، دفاع از او واجب است و اگر بتواند دفاع کند و تهمت را دفع کند ولی کوتاهی و سستی کند، به مقتضای روایات، در گناه تهمت‌زندگان شریک است. کسی نزد پیامبر اکرم (ص) از مسلمانی بدگویی کرد و به آبروی او متعرض شد. رسول خدا آن سخن را رد کرد و از او دفاع نمود، سپس فرمود: هر کس از آبرو و

حیثیت برادر دینی اش دفاع کند، این دفاع در قیامت حجایی از آتش می‌شود و او را حفظ می‌کند: «من رد عن عرض اخیه کان له حججاً من النار».^(۷)

۱۶- سلام و مصافحه و معانقه. در روایات بی‌شماری است که مسلمان وقتی به مسلمان دیگر می‌رسد، سلام دهد، دست بدهد و مصافحه و معانقه کند، اگر او عطسه کرد، در پاسخ عطسه‌اش دعا کند و از خداوند برای او حمت بطلبد.

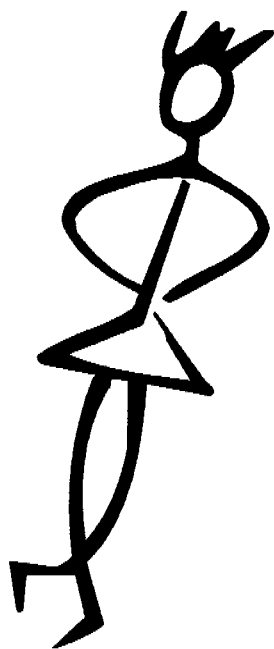
۱۷- عیادت، دیدار، تشییع جنازه، زیارت قبور، تسلیت و تعزیت به خانواده، دعا پس از فوت و ... اینها از جمله حقوقی است که بر عهده مسلمان است. اگر برادر دینی اش بیمار شد، به عیادت او برود. اگر از سفر آمد یا از حج برگشت، او را زیارت کند، با کلام مساله دید و بازدید رفت و آمد با برادر دینی. و اگر از دنیا رفت، در تشییع جنازه‌اش شرکت کند و برای تسلیت‌گویی به بستگان و فرزندان او،

به خانه‌اش سرکشی کند، سر قبر او حاضر شود، دعا و فاتحه بخواند، پس از فوت، کارهای صالح و شایسته به نیت و نیابت از برادر دینی انجام دهد و ثوابش راه‌دیه به روح او

۱۸- عیادت، دیدار، تشییع جنازه، زیارت قبور، تسلیت و تعزیت به خانواده، دعا پس از فوت و ... اینها از جمله حقوقی است که بر عهده مسلمان است. اگر برادر دینی اش بیمار شد، به عیادت او برود. اگر از سفر آمد یا از حج برگشت، او را زیارت کند، با کلام مساله دید و بازدید رفت و آمد با برادر دینی. و اگر از دنیا رفت، در تشییع جنازه‌اش شرکت کند و برای تسلیت‌گویی به بستگان و فرزندان او،

به خانه‌اش سرکشی کند، سر قبر او حاضر شود، دعا و فاتحه بخواند، پس از فوت، کارهای صالح و شایسته به نیت و نیابت از برادر دینی انجام دهد و ثوابش راه‌دیه به روح او

۱۹- عیادت، دیدار، تشییع جنازه، زیارت قبور، تسلیت و تعزیت به خانواده، دعا پس از فوت و ... اینها از جمله حقوقی است که بر عهده مسلمان است. اگر برادر دینی اش بیمار شد، به عیادت او برود. اگر از سفر آمد یا از حج برگشت، او را زیارت کند، با کلام مساله دید و بازدید رفت و آمد با برادر دینی. و اگر از دنیا رفت، در تشییع جنازه‌اش شرکت کند و برای تسلیت‌گویی به بستگان و فرزندان او،

کسی که می‌داند، محبت نمی‌کند. کسی که صحبت می‌کند، نمی‌داند.

ضرب المثلی کره‌ای

کند.

«پنجم»: آنکه چنین نشود که تو سیر باشی و او گرسنه، تو سیراب باشی و او تشنه، تو پوشیده باشی و او عریان! «ششم»: آنکه اگر خادم یا همسری داری که کارهای تو را انجام می دهد و او بی همسر است، خدمتگزار خودت را بفرستی که لباسهایش را بشوید. برایش غذا بپزد و برایش جایبندازد.

«هفتم»: آنکه قسم خوردن او را بپذیری، دعوتش را قبول کنی، در بیماری اش به عیادتش بروی، در مرگش برای تشییع جنازه حاضر شوی و اگر حاجت و نیازی دارد، در رفع آن نیاز بکوشی و نگذاری که او از تو درخواست کند (یعنی پیش از آنکه او درخواست کند، خودت به رفع مشکلش اقدام کنی).

هر گاه چنین کردی (و به این وظایف عمل نمودی) ولایت تو به ولایت خدا متصل می گردد. (۱)

مراعات این وظایف متقابل، جامعه‌های آرمانی، باصفا و صمیمیت، همبسته و منسجم، عاطفی و نیرومند پدید می آورد که از حرارت ایمان و شوق برخوردار است و آحاد و افراد، در سایه این مودت و صداقت و مراعات، به قدرتی استوار و مجموعه‌های مستحکم و خلل ناپذیر تبدیل می شوند و جامعه اسلامی به عزت و اقتدار می رسد.

پایان این بحث را با حدیثی از امام صادق (ع) قرار می دهیم که درباره ادای حق مؤمنان فرمود:

«ما عبد الله بشيء افضل من اداء حق المؤمن»؛ (۲)

خداوند، به چیزی برتر از «ادای حق مؤمن»، عبادت نشده است.

پی نوشتها:

- (۱) محجة البیضاء، ج ۳، ص ۳۵۴.
- (۲) همان، ص ۳۵۸.
- (۳) اصول کافی، ج ۲، ص ۳۵۵.
- (۴) همان، ص ۳۶۴.
- (۵) همان، ص ۱۴۵.
- (۶) محجة البیضاء، ج ۳، ص ۳۷۳.
- (۷) همان، ص ۳۹۳.
- (۸) میزان الحکمه، ج ۲، ص ۴۸۲.
- (۹) بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۲۲۲.
- (۱۰) اختصاص، شیخ مفید، ص ۲۸.
- (۱۱) بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۲۴۳.

حقوقی که یاد شد، نه همه حقوق، بلکه برخی از حقوق مسلمانی است که برای هر کدام احادیث فراوانی در منابع ما نقل شده است که جهت پرهیز از طولانی شدن بحث، به اشاره‌ای بسنده کردیم.

اما مناسب است که چند حدیث نسبتا جامع هم در همین مقوله‌ها عرضه کنیم، تا با حقوق متقابل دینی آشنا گردیم.

امام باقر (ع) فرمود: از جمله حقوق مؤمن بر برادر دینی اش این است که: گرسنگی او را برطرف سازد، راز و عیب او را بپوشاند، رنج و اندوهش را برطرف سازد، قرض و بدهی او را بپردازد و هر گاه از دنیا رفت، جایگزین او در رسیدگی به وضع خانواده و فرزندانش باشد. (۳)

پیامبر اکرم (ص) فرمود: مؤمن هفت حق بر گردن مؤمن دارد که از سوی خدا واجب شده است.

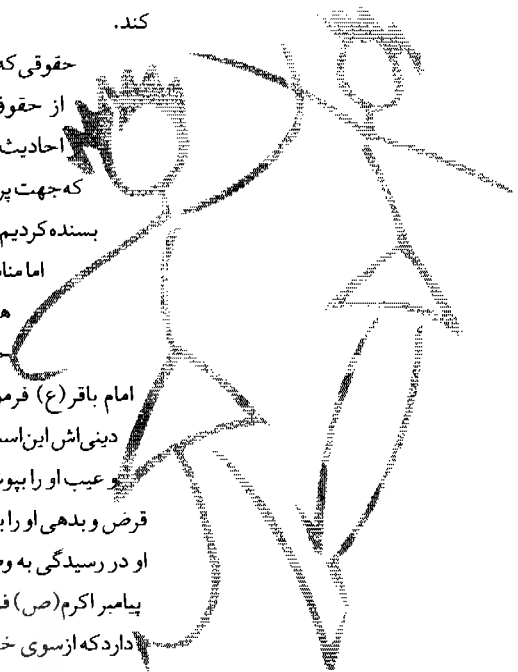
- ۱- در پیش رو، احترامش کند.
- ۲- در دل، محبت او را داشته باشد.
- ۳- در مال خود، موااسات نسبت به او داشته باشد.
- ۴- غیبت او را حرام شمارد.
- ۵- هنگام بیماری به عیادتش رود.
- ۶- پس از مرگ، در تشییع جنازه او شرکت کند.
- ۷- پس از فوت او، در باره اش جز خیر و نیکی نگوید. (۴)

معلى بن خنیس گوید: از امام صادق (ع) پرسیدم: حق مؤمن بر مؤمن چیست؟ حضرت فرمود: می ترسم که بدانی و عمل نکنی و آنها را تباه سازی. گفتم: لا حول و لا قوة الا بالله (یعنی ان شاء الله به یاری خدا عمل خواهم کرد). فرمود: «مؤمن بر گردن مؤمن هفت حق دارد که همه واجب است و اگر هر کدام را ضایع و تباه کند از لایت خدا بیرون رفته و طاعت الهی را نافرمانی کرده است: «اول»: اینکه آنچه برای خود دوست می داری برای او هم دوست بداری و آنچه بر خود نمی پسندی برای او هم نپسندی.

«دوم»: اینکه با جان و مال و زبان و دست و پایت او را یاری کنی.

«سوم»: آنکه در پی جلب رضای او باشی و او را به خشم نیاوری و دستورش را اطاعت کنی.

«چهارم»: آنکه برای او «چشم» و «راهنما» و «آینه» باشی (ان تکون عینه و دلیل و مرآته).

برخی از شکست‌ها از برخی پیروزی‌ها، پیروزمندان ترند.

مایکل مونتاین